

O'ZBEK VA RUS TILIDA BO'G'IN KO'CHIRISH QOIDALARI

Andijon Davlat chet tillari instituti

talabasi *Shamsiddinova Ma'sumaxon Zohidjon qizi*

Ilmiy maslahatchi: *Abdullayev Sirojiddin Shaxsultanovich*

Annotatsiya: *O'zbek va rus tillari – ikki turli til oilasiga mansub bo'lishiga qaramay, yozma nutqda bo'g'in ko'chirish qoidalarini muhim o'rin tutadi. Ushbu maqolada ikki tildagi bo'g'in tuzilishi va ularni satr oxirida qanday ko'chirish mumkinligi tahlil qilinadi, o'xshash va farqli jihatlar ko'rib chiqiladi hamda amaliy misollar orqali tushuntiriladi.*

Kalit so'zlar: *bo'g'in, fonetika, morfologiya, talaffuz, imlo, satrdan satrga ko'chirish, fonetik birlik, so'z tuzilishi, savodxonlik, yozma nutq, til qiyosiy tahlili.*

Аннотация: *Узбекский и русский языки относятся к разным языковым семьям, однако в письменной речи правила переноса слогов играют важную роль. В данной статье рассматриваются особенности слогового строения в обоих языках и анализируются правила переноса слогов в конце строки. Также обсуждаются сходства и различия между двумя языками, приводятся практические примеры.*

Ключевые слова: *слог, фонетика, морфология, произношение, орфография, перенос слов, фонетическая единица, структура слова, грамотность, письменная речь, сопоставительный анализ языков.*

Annotation: *Uzbek and Russian languages belong to different language families, yet syllable hyphenation rules play an important role in written speech. This article analyzes the structure of syllables in both languages and examines how words can be divided at the end of a line. It also compares similarities and differences between the two languages and provides practical examples.*

Keywords: syllable, phonetics, morphology, pronunciation, spelling, word hyphenation, phonetic unit, word structure, literacy, written speech, comparative linguistics.

Til – inson tafakkurining ifoda vositasi, jamiyat taraqqiyotining ajralmas qismi sifatida doimiy rivojlanib boradi. Har bir tilning o‘ziga xos fonetik tizimi, talaffuz xususiyatlari va yozuvga oid me‘yorlari mavjud. Ayniqsa, matn tuzishda, jummalarni satrga sig‘dirishda yoki so‘zlarni bo‘lib yozishda, ya’ni bo‘g‘in ko‘chirish qoidalariga amal qilish til madaniyatining muhim omilidir. Tilshunos M. Qodirov yozadi: “So‘zni satrdan satrga ko‘chirishda, eng avvalo, uning morfologik yaxlitligiga e’tibor berish zarur, bu savodli yozuvning mezonidir”.¹ Bo‘g‘in ko‘chirishga oid qoidalarni bilish, ayniqsa, matn tahriri bilan shug‘ullanuvchilar, muharrirlar, o‘qituvchilar hamda talabalar uchun zarurdir. Shuningdek, ushbu bilimlar umumta’lim maktablari va OTMlarda til o‘qitish jarayonida ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Bo‘g‘in – bu talaffuzdagi eng kichik tovush birligi bo‘lib, u bir yoki bir nechta tovushdan tashkil topadi. Akademik Ibrohim G‘afurov ta’kidlaganidek: “Bo‘g‘in — bu talaffuzning eng kichik ritmik birligi bo‘lib, u so‘zning tabiiy ohangdorligiga xizmat qiladi”.² Har bir so‘z kamida bitta bo‘g‘indan iborat bo‘ladi. Bo‘g‘inlar nutqni ritmik ravishda talaffuz qilishga yordam beradi. Fonetika fanida bo‘g‘inlar, asosan, unli tovush atrofida shakllanadi, ya’ni har bir bo‘g‘inda kamida bitta unli tovush bo‘lishi shart. O‘zbek tilshunosi S. Sirojiddinov qayd etadi: “Bo‘g‘inni aniqlashda unli tovush markaziy o‘rinda turadi, bu esa talaffuz va yozuv o‘rtasida uyg‘unlikni ta’minlaydi”.³

Masalan, o‘zbek tilidagi “kitob” so‘zi ikki bo‘g‘indan iborat: ki-tob, rus tilidagi “школа” so‘zi ham xuddi shunday ikki bo‘g‘inga bo‘linadi: шко-ла.

¹ M. Qodirov, “O‘zbek tilining grafikasi va imlosi”, 2014.

² I. G‘afurov, “Til va tafakkur”, 2002.

³ S. Sirojiddinov, “O‘zbek tilining nazariy asoslari”, 2001.

Bo'g'inlar turli tillarda turlicha tasniflanadi. Odatda, quyidagi turlarga ajratiladi:

Ochiq bo'g'in – unli bilan tugagan bo'g'in (masalan, bo-la),

Yopiq bo'g'in – undosh bilan tugagan bo'g'in (masalan, mak-tab),

Tarkibiga ko'ra – bitta tovushli bo'g'in (masalan, o), ikki yoki undan ortiq tovushli bo'g'inlar (masalan, do'st).

O'zbek va rus tillarida bo'g'in shakllanishida ayrim umumiyliklar mavjud bo'lsa-da, ularni yozuvda – xususan, satrdan satrga ko'chirishda – farqlar yuzaga chiqadi. Bo'g'in va so'z bo'lish qoidalarining mazmunini chuqur tushunish uchun har ikkala til bo'yicha alohida ko'rib chiqish lozim.

O'zbek tilida bo'g'in ko'chirish qoidalari, asosan, fonetik va morfologik qonuniyatlarga asoslanadi. So'zlarni satrdan satrga ko'chirayotganda, talaffuzga mos bo'lgan bo'g'in chegarasidan ajratish zarur. Bunda asosiy e'tibor so'zning tabiiy talaffuzi va o'qilishi buzilmasligiga qaratiladi.

Asosiy qoidalar:

1. So'zlar faqat bo'g'in chegarasida ko'chiriladi.

Masalan: ki-tob, mu-al-lim, daf-tar.

2. Bitta harf satrda yolg'iz qoldirilmaydi.

Noto'g'ri:

o-

lim

To'g'ri:

ki-

tob

3. Qo'sh undoshlar (sh, ch, ng) ajratilmaydi.

Masalan: ishchi → ish-chi

4. Qo'shimchali so'zlarda qo'shimchani alohida bo'g'inga ajratish mumkin, lekin talaffuz buzilmasligi kerak.

Masalan: o‘qituvchi → o‘-qi-tuv-chi.

O‘zbek tilida bo‘g‘in ko‘chirishda morfologik birliklarni buzmaslikka harakat qilinadi. Ayniqsa, qo‘shimchalar yoki so‘z ildizlari noto‘g‘ri bo‘linmasligi lozim. Tilshunos X. Yo‘ldoshev yozadi: “Matnni grafik jihatdan to‘g‘ri tashkil etish — bu savodxonlikning belgisi. Bo‘g‘inli ko‘chirish bu jihatdan muhim vositadir”.⁴

Rus tilida bo‘g‘in ko‘chirish qoidalari ham talaffuzga asoslangan bo‘lib, so‘zlarni satrga to‘g‘ri joylashtirishda muhim rol o‘ynaydi. Rus tili fonetikasi bo‘yicha bo‘g‘inlar, asosan, unli tovush atrofida shakllanadi va ushbu tilning o‘ziga xos tovush tizimi bo‘g‘inlarni bo‘lishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qoidalar:

1. Bo‘g‘in chegarasida ko‘chirish talab qilinadi.

Masalan: мо-ло-дец, у-че-ник, ко-ро-ва.

2. Bitta harf alohida satrda qolmaydi.

Noto‘g‘ri:

у-

че-ник

To‘g‘ri:

уче-ник.

3. Undoshlar guruhi bo‘lganda, talaffuzga qarab ajratiladi.

Masalan: стр-ана emas, стра-на.

4. So‘zlar tarkibidagi qo‘sh undoshlar (двойные согласные) harflar ajratilishi mumkin, lekin talaffuz buzilmasligi kerak.

Masalan: касса → кас-са

5. Prefiksli va qo‘shimchali so‘zlarda morfologik birliklar buzilmasligi maqsadga muvofiq, ammo talaffuzga tayaniladi.

Masalan: рас-сказ, по-дру-га.

⁴ X. Yo‘ldoshev, “O‘zbek tili morfologiyasi”, 2010.

O'zbek va rus tillaridagi bo'g'in ko'chirish qoidalari fonetik asoslarga tayansa-da, har ikkala tilning fonologik tizimi va morfologik tuzilishidagi farqlar tufayli ayrim o'xshashlik va tafovutlar mavjud.

O'xshash jihatlar:

1. Har ikkala tilda ham so'z faqat bo'g'in chegarasida ko'chiriladi.
2. Bitta harfni satrda qoldirib ketish taqiqlanadi.
3. Talaffuzga xos bo'g'in tuzilishiga e'tibor qaratiladi.
4. Morfologik birliklar (ildiz, qo'shimcha) imkon qadar saqlanadi.

Farqli jihatlar:

Bu jihatlar har ikki tilning o'ziga xos fonetik va morfologik tizimidan kelib chiqadi. O'zbek tilida so'zlar, asosan, agglyutativ (qo'shimchalar tizimi kuchli) bo'lsa, rus tilida flektiv (so'z shakllari o'zgaruvchan) tuzilish hukmron.

Bo'g'in ko'chirish qoidalarini bilish nafaqat imlo madaniyatini oshiradi, balki matn bilan ishlashda, xususan, tahrir qilish, maketlash va nashriyot ishlarida ancha yengillik yaratadi. Har bir til foydalanuvchisi o'z tilining ushbu fonetik me'yorlariga e'tiborli bo'lishi kerak. Bo'g'in ko'chirish – bu nafaqat yozuv texnikasining, balki til madaniyatining ajralmas qismi sanaladi. O'zbek va rus tillarida bo'g'in tuzilishi va ularni satr oxirida qanday ajratish borasida umumiyliklar ko'p bo'lsa-da, fonetik va morfologik xususiyatlari tufayli farqlari ham mavjud. O'zbek tilida bo'g'in ko'chirishda so'zning morfologik tuzilishiga, ya'ni ildiz va qo'shimchalarning yaxlitligiga e'tibor beriladi, rus tilida esa urg'u va talaffuz o'zgarishlari ko'proq hisobga olinadi. Har ikkala tilda ham asosiy tamoyil — bo'g'inni talaffuzga mos holda ajratish, satr oxirida bitta harfni qoldirmaslik va so'zning ma'noviy yaxlitligini saqlab qolishdir. Mazkur qoidalarning amaliy qo'llanilishi matn bilan ishlash jarayonini yengillashtirib, adabiy normaga mos yozishni ta'minlaydi. Shuningdek, bu bilimlar o'quvchilarda savodxonlikni oshirish, matnni grafik jihatdan to'g'ri tashkil etish ko'nikmasini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. G'aniev I. O'zbek tilining fonetikasiga kirish. – Toshkent: Fan, 2018.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Terminologiya markazi. O'zbek tili imlo qoidalari. – T.: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2020.
3. Касаткин Л. Л. и др. Русская фонетика. – Москва: Просвещение, 2016.
4. Институт русского языка РАН. Орфографический словарь русского языка. – Москва: АСТ, 2020.
5. Зализняк Л. Русская орфография и пунктуация. – Москва: Наука, 2014.